

Оксана ВЕКУА
(Київ)

СИНДРОМ СТАЛІНА: УКРАЇНСЬКИЙ ВАРІАНТ (на матеріалі публіцистики В.Винниченка)

“Ми Винниченка не знаємо”, – констатував Григорій Костюк, стверджуючи беззаперечне значення критики у потрактуванні творів Володимира Винниченка. Потужний потенціал цього письменника – інтелектуала все ще лишається непрочитаним.

З плином часу Винниченкові образи наповнюються новими смислами (або вони від початку множинні за змістом), повертаються різними сторонами до кожного покоління читачів. І в цьому розумінні критика, інтерпретація, “слово про слово” (Р. Барт) є незамінними. Під цим кутом зору мемуарна література (щоденники, листи, публіцистика) В.Винниченка є не тільки тлом для його художньої творчості, а *синхронною* до неї творчістю. Загальновідомо, що з відстані часу нащадки нерідко надавали перевагу саме мемуарній літературі перед художньою, окреслюючи її як акт “безпосереднього особистісного самовираження” (І.Костецький). Свого часу той самий І.Костецький ризикнув був поставити листи Лесі Українки навіть вище від її драматургії. Винниченкова “чесність з собою” як моральний постулат і одночасно провокативна модель науки думати про самого себе *незапозиченими* словами не має нічого спільного з мемуарною літературщиною. Взагалі, спогади В. Винниченка та його публіцистика які на разі є малоприступними загалом, – безцінні з огляду на вищесказане.

Цей розтягнений на ціле життя (повторимось) життєпис засвідчив, що В.Винниченко по своїй натурі не журналіст, а таки спостерігач.

Відповіді В.Винниченка на запитання журналістів часопису “Сьогодні” про незалежність і державність “півцивілізованої української нації, яка ще не доросла до самостійності і гідна бути, власне, тільки колоніальною нацією,” ці відповіді були щирими і відстороненими одночасно. 1947 року була написана стаття Володимира Винниченка “Демісія сталінізму”, яка ніде не друкувалася, праця “Конкордизм”, яку В.Винниченко разом із спеціальним коментуючим листом надіслав Сталіну, нарешті – спеціальний роман політична концепція в образах “Слово за тобою, Сталіне!” Та й без коментарів – відповідь на одне з питань часопису “Сьогодні”: “Я ніколи не кажу там, де живу (в еміграції), що я колись був письменником і головою українського уряду. Мені або не повірили б, судячи з мого життя, або, повіривши, мали б неправдиві думки про *мою націю*” (В. Винниченко Публіцистика. – Нью-Йорк – Київ. – 2002. – с. 264).

Український мотив викриття В.Винниченком дій сталінізму як “півдикунської орди під проводом шаманів, яким, очевидно, просто не зрозумілі і не

потрібні ні культурні цінності, ні культурні робітники, яких ці шамани так легко викидають з нації, якщо вони їм чимось не догодили”, – всі ці документальні викриття сталінізму прийшли анахронічно, *post factum*. І ставлення до цього факту вибудовувалось низкою статей (“Демісія сталінізму”, “Тайна Гітлеро–Сталінського союзу”, “Два спростовання”, “Та, за яку змагались Гітлер, Сталін і інші”) як до минулого, котре, так би мовити, “не повинно повторитись” (чим, до речі, дуже спрощується моральна оцінка).

Виклад В.Винниченком морально-етичних концепцій, включаючи колектократію і конкордизм, є провокативним ходом у розумінні історичності минулого. Бо так благополучно передане історією минуле виявилось надивовиж сучасним, яке відбувається сьогодні і навіть цієї миті. Для В.Винниченка, відомого своїм потужним даром прогнозіста левних подій, ситуацій, історичних експериментів з людським матеріалом, етичне не завжди є моральним. І тому однією зі складових провокативно-конфліктної ситуації, яку творив В.Винниченко, досить часто була етична проблема поза сферою моралі. Метафізика не складна: хто керує минулим, той керує майбутнім. Це як аксіома. В.Винниченко, як провокатор, формулює іншу модель сприйняття минулого: воно запам’ятовується не таким, яким було насправді, а таким, яким ми його побачили.

Відзначаючи ономастичну майстерність автора у зв’язку з статтю Сталінського (“Гріх”. 1920 р.), Л. Мороз пише, що наймення персонажа – це “унікальна знахідка драматурга в галузі винаходження прізвищ – дивовижне передбачення появи Сталіна?” (Мороз Л. “Сто рівноцінних правд”: Парадокси драматургії В.Винниченка. – Київ. – 1994. – с.93).

Запитання часопису “Сьогодні”: “Ви кажете, що українська нація має 55 мільйонів членів. Хай 30-35 мільйонів із них під диктатурою сталінізму. Але ж 15-20 мільйонів є поза межами сталінізму. Як вони допускають, що їхній бувший голова першого уряду визволення України, їхній письменник мусить для підтримання свого існування тягати мішки, копати землю, чистити помийні ями і робити це роками?! Ми знаємо багато націй поневолених і менших за вашу, але навіть найменші з них уміють цінувати свої культурні цінності” (В. Винниченко. – Публіцистика. – Нью-Йорк – Київ. – 2002. – с. 265).

Пояснення В.Винниченка щодо духовної хвороби і т.п. провідних елементів націй жодною мірою їх не задовольнили. “Глобальна культурна драма 20-го століття”, яку так гостро відчував – розумів В.Винниченко, показова. І вже зовсім інша річ у наших умовах – “розчаклування” українського культурного простору від тоталітарних шаманських заклять з вірою у прапервісну силу слова (“сказали – і сталося”).

Лабораторність Винниченкового стилю виявляється і в публіцистиці. Очевидно, це претензія на узагальнення багатогранності людського буття. Звернення В.Винниченка, проголошене ним зі свого глухого і злиденного “Закутка”, зафіксоване ним у статті “Два спростовання” (Жовтень, 1950 р.), полягає в такому: метою всього життя свідомого українця повинно бути

потвердження всебічної свободи нації. усього того, що "хотіла влити в наї Українська Революція". Одночасно не залишається поза увагою митця людський тип, який витворювався тоталітарною системою після цієї самої революції. За ніби-то усталеними моральними принципами проглядалося, за Винниченком, звичайнісіньке небажання людини брати на себе відповідальність. Втеча, довгі роздуми "з приводу", навіть самогубство сприймалися не як трагедія чи крах людських ілюзій, а як щось природне і посутнє. І тут якраз чисто сталінський, тоталітарний спадок – Ю. Ліпа у "Призначенні України" цитує спостереження кореспондента "Таймс" із 1937 року, що радянські люди опановані доведеним до маніакального стану бажанням ухилитися, уникнути будь-якої відповідальності і "дбають про одне тільки – обережно ходити, нікого і нічого не зачіпати і – нічого не прагнути".

Винниченкові інфантильні герої (особливо герої-чоловіки перед жінкою, яка, як правило, лишається суперактивною) – це ще одна складова провокативно-конфліктної ситуації, яку свідомо творив В. Винниченко, передбачаючи зміни в самій людині після суспільних зсувів.

Авторське особистісне, "прожите й передумане", своє власне, чого не сконфіскують ні в еміграції, ні в тюрмі, ні в таборі, в публіцистичних творах сягає просто-таки досконалих форм. Воно не руйнує загального тла Винниченкової творчості, однак дозволяє побачити частину того Винниченка, якого не знаємо, а одночасно і причину його самотності в українській культурі 20-го століття. Сахраментальне: для еміграції – комуніст, а в себе вдома – націоналіст, ще не пояснює причини конфлікту В. Винниченка з українським світом і його самотності в еміграції. А між тим, В. Винниченко був у чистому вигляді *людиною культури* (не розуміти під культурою художню самодіяльність радянської доби). Він автоматично жив у світовій культурі (зовсім не справляючи враження дикуна), одночасно лишаючись виключно українським митцем.

Вся його публіцистика, відповіді на запитання іноземних журналістів, листи-звернення до адресатів і без – є в дійсності виявом абсолютної свободи духа (між іншим, і свободи від ідеології, яка завжди обмежує думці простір).

Його публіцистика протистоїть хаосу і руйнуванню особистості не слабше, як художні твори Молохові і дисгармонії.

Ще одна провокація В. Винниченка: парадоксальним чином, з такої позиції протистояння виявляється можливим діалог з нащадками і з сучасниками. Тільки що вони (ці сучасники і нащадки) по-різному будуть налаштовані на діалог і по-різному будуть його сприймати. І якщо "чесність з собою" ще не мораль, але й вже не конфлікт, то є надія, що той діалог буде продовжений, а головне – що нас не відучили його чути.